

GTAMP 06.52.45
ЭОЖ 330.36

DOI 10.47649/vau.2022.v64.i1.09

Ж.М. Мамырбекова¹ ¹Х.Досмухамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы
e-mail: jany.m-work@foxmail.com

КОРОНАВИРУС ӘСЕРІНЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ҮРДІСТЕРІ МЕН БОЛАШАҚ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫНА ТАЛДАУ

Андатпа. Коронавирус індетінің таралуы, сыртқы сұраныстың күрт төмендеуі және энергия бағасының құлдырауы сияқты қолайсыз факторлардың әсерінен Қазақстан Республикасының экономикалық өсу қарқыны 2020 жылдан 2021 жылға дейін теріс өсуге бет алды және сыртқы сауда күрт қысқарды, жұмыссыздық деңгейі өсті, ұлттық валюта бағамы құлдырауын жалғастырды, елдегі инфляция деңгейі жоғарлап, бюджет тапшылығы болса кеңейді. Салалық тұрғыдан қарастыратын болсақ, экономиканың қызмет көрсету саласы пандемия кезінде қатты зардап шекті, тау-кен өнеркәсібі теріс өсуді бастан өткерді, бірақ кейбір экономика салалары, атап айтқанда ауыл шаруашылығы мен құрылыс қарқынды дамыды. Дағдарысқа қарсы саясат аясында Қазақстан еркін фискалдық және ақша-несие саясатын жүргізді, бұл коронавирус індетінен туындаған жағымсыз экономикалық және әлеуметтік шығындарды тиімді төмендетті. Осы берілген мақаланың басты мақсаты Қазақстан Республикасының макроэкономикалық үрдістеріне талдау жасай келе, ел экономикасының болашақ перспективаларын анықтау, макроэкономикалық көрсеткіштерді жақсартуда ұсыныстар беру.

Зерттеу барасысында жалпы танымдық әдіс, экономикалық талдау және салыстыру әдістері қолданылды.

Зерттеу барысында инфляцияның басты себептері анықталып, жұмыссыздық, жұмыспен қамтылу жағдайлары бойынша қарастырылып, ұсыныстар берілді.

Негізгі сөздер: Қазақстан, коронавирус, макроэкономикалық жағдай, инфляция деңгейі, төлем балансы.

Кіріспе. 2020 жылы COVID-19 жаһандық пандемиясының аясында бүкіл әлем «үлкен блокада» жағдайына түсті, жаһандық өнеркәсіптік тізбек пен жеткізу тізбегі бұғатталды, халықаралық шикізат бағасының құбылмалылығы күшейді және халықаралық экономикалық және сауда қызметі күрт төмендеді. 2020 жылы Қазақстанның нақты ЖІӨ бір жылмен салыстырғанда 2,6 пайыздық тармаққа төмендеді, өткен жылмен салыстырғанда жұмыссыздық деңгейі де аздап өсті, ал импорт пен экспорттың өсу қарқыны өткен жылмен салыстырғанда айтарлықтай төмендеді. Бағаға келетін болсақ, азық-түлік инфляциясының жоғарылауының әсерінен Қазақстанның жалпы инфляция деңгейі 2020 жылы 7,5% құрайды. Қазақстан теңгесінің АҚШ долларына шаққандағы бағамы күрт құнсыздандуды көрсетті, ең үлкен құлдырау наурыз айында жыл басынан бері 17,4%-ға құнсызданып, 448,5:1-ге дейін төмендеді, бұл тарихтағы ең төменгі мән. Бюджет тапшылығы 2020 жылы бюджет шығыстарының жоғарылауына байланысты өсті. 2020 жылы Қазақстанның төлем балансындағы ағымдағы шоттың тапшылығы 6,273 млрд АҚШ долларын құрап, бір жылмен салыстырғанда 14,02%-ға төмендеді [1].

Зерттеу материалдары мен әдістері. Экономиканың терең рецессияға түсуіне жол бермеу үшін Қазақстан үкіметі мен Орталық банк еркін ақша-несие және фискалдық саясатты біріктіре отырып, бұрын-соңды болмаған экономикалық қолдау шараларын қабылдады [2]. Енді бір жағынан, Қазақстан үкіметі фискалдық шығындарды ұлғайтты, кәсіпорындардың өндірісі мен пайдалану шығындарын қысқартты, салықты азайту және алымдарды азайту сияқты реформаларды жүргізді, ол келесі үш мазмұнды қамтиды:

Біріншіден, дағдарысқа қарсы шаралардың үш кешені жинақтаушы түрде жүзеге асырылды,

жалпы инвестиция көлемі 6,3 трлн теңгені құрап, жалпы ішкі өнімнің 9%-ға жуығын құрайды, негізінен халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге, табысынан айырылған тұрғындарды субсидиялауға және көмек қаражаттар беруге жұмсалды. эпидемиядан қатты зардап шеккен шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері үшін кәсіпкерлікті дамыту үшін салық жеңілдіктері [3].

Екіншісі – салықтарды жеңілдету, несие беруді кеңейту, инфрақұрылымды дамыту және т.б. қамтитын экономикалық өсуді қалпына келтіру бойынша жоспарлар пакетін жүзеге асыру;

Үшіншісі – «Нұрлы жол», «Жұмыспен қамтудың жол картасы», «Бизнестің жол картасы», «Ауыл-ұлт бесігі» сынды ұлттық жоспарлаудың негізгі жобаларының құрылысын кедергісіз жүргізуді қамтамасыз ету, бұл халықты жұмыспен қамтуды қолдауға және бизнесті қалпына келтіруге қолайлы жағдай жасау [1].

Қазақстан үкіметі мен Орталық банк қабылдаған экономикалық қолдау шаралары індеттің кері әсерін тиімді түрде сейілтп, жұмыссыздықтың кенеттен өсуіне және кәсіпорындардың жаппай банкротқа ұшырауына жол бермеді. 2021 жылда Қазақстанның макроэкономикасы тұрақтандыру және қалпына келу үрдісін көрсетті. Маусым айының соңындағы жағдай бойынша экспорт көлемі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3,4%-ға артып, 27,019 млрд АҚШ долларын құрады. Қазақстан экономикасының ЖІӨ өсу қарқыны 2021 жылдың бірінші тоқсанында-1,4%-ды, ал екінші тоқсанда 6,3%-ды құрайды, Қазақстанның Орталық банкі Қазақстанның ЖІӨ-нің жылдық өсімі 3,5%-дан 3,8%-ға дейін болады деп болжайды [1].

Зерттеу кезінде жалпы танымдық және салыстыру әдістері мен статистикалық мәліметтерді талдау әдісі қолданды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Жалпы макроэкономикалық жағдай экономикалық өсу күрт құлдыраудан баяу қалпына келтіруге көшті. 2020 жылы Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің өсу қарқыны күрт төмендеді. Жыл бағасымен есептелген номиналды ЖІӨ бір жылмен салыстырғанда 0,87%-ға ұлғайып, 70,65 триллион теңгені құрады, Өсу 2019 жылмен салыстырғанда 11,61 пайызға төмен. 2010 жылы тұрақты бағамен нақты ЖІӨ 10,26 трлн теңгені құрады, бұл бір жылмен салыстырғанда 2,6 пайызға және 2019 жылмен салыстырғанда 7,1 пайыздық тармаққа төмен. 2015-2019 жылдар аралығындағы тұрақты өсімнен кейін ЖІӨ күрт төмендеді, бұл Қазақстанның ХХІ ғасырға аяқ басқаннан бергі алғашқы теріс өсімі болды. Оған негізінен індеттің таралуы, мұнай бағасының құлдырауы және сыртқы сұраныстың кенеттен төмендеуі сияқты факторлар әсер етеді.

Сурет 1- Қазақстанның ЖІӨ-нің өзгерістері
(WIND дерекқоры)

2021 жылы індетке жалпы бақылау жүргізіліп, індеттің алдын алу және оқшаулау шараларын

бірте-бірте босаңсытуына қарай, мұнайдың халықаралық бағасы баяу қалпына келіп, Қазақстан экономикасы тұрақтанды және қалпына келді. Сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстан экономикасы індет басталғаннан кейінгі алғашқы оң өсімге қол жеткізді, өсу қарқыны 0,7% болды.

Эпидемия аясында инфляция деңгейі көтеріліп, валюта бағамы құнсыздануын жалғастыруда- Қазақстан инфляциялық таргеттеу жүйесін және теңгенің еркін өзгермелі айырбас бағамы жүйесін ұстанады. 2020 жылы Қазақстанда инфляция деңгейі 7,5%-ды құрап, ҚР Орталық банкі белгілеген мақсатты диапазоннан 4%-6%-аралығынан асып түсті және ол жалғасты өсуде. Сонымен қатар теңге АҚШ долларына қатысты құлдырауын жалғастырды. Қазақстан үкіметі инфляцияның жалғасуына байланысты «Инфляцияға қарсы іс-қимылдың 2021-2024 жылдарға арналған шаралар пакетінің» жобасын әзірледі. Ол тауармен қамтамасыз етуді кеңейту, талдау және ұйымдастыру және реттеу, импортты алмастыру жобаларын іске асыру сияқты төтенше шараларды қамтиды, азық-түлік тұрақтылығының жеткілікті қорын қамтамасыз ету және ақша-несие саясатын қатайту сияқты орта мерзімді шараларды қамтиды.

Қазақстандағы инфляция деңгейінің көтерілуінің үш негізгі себебі бар:

Біріншіден, тұтынушылық сұраныс қайта көтерілді, жанар-жағармай, электр энергиясы және кейбір азық-түлік бағасы күрт өсті, көптеген тауарлардың бағасы екі есеге өсті;

Екіншіден, негізгі сауда серіктесі Ресейдің «импорттық инфляциясы» ішкі бағаларға жоғары қысым жасады;

Үшіншіден, тұрақты фискалдық ынталандыру және бос ақша-несие саясаты инфляция деңгейінің одан әрі өсуіне негіз болды. Қазақстандағы ішкі инфляция жағдайы оптимистік болмаса да, сыртқы инфляциялық қысымның төмендеуі және әлемдік азық-түлік бағасының төмендеуі аясында Қазақстандағы инфляцияның төмендеуі күтілуде. Оны қаншалықты жеңілдету індетпен тиімді күресуге, жаһандық жеткізу тізбегінің қалпына келуіне және Қазақстанның отандық астық өндірісіне байланысты.

Теңге бағамы құнсыздануын жалғастыруда - Қазақстан валютасы тарихта талай девальвацияны бастан өткерді, ал мұнай бағасы теңге бағамының тенденциясына әсер ететін негізгі фактор болып табылады. Теңге бағамы 2008 жылы әлемдік қаржы дағдарысы басталғаннан кейін 2016 жылға дейін 342,16-ға төмендеді.

Кейіннен мұнай бағасының қалпына келуімен құн 2017 жылы 326,71-ге дейін аздап өсті. енді жаңа айналымға өту амортизация кезінде, 2020 жылдың соңына қарай 412,95-ке дейін төмендеді. Қазақстандық теңге бағамының қатты қалпына келуі екіталай, негізінен үш факторға байланысты: Біріншіден, ішкі іскерлік белсенділік біртіндеп қалпына келеді, бұл импорттық сұраныс пен валюталық сұраныстың артуына ықпал етеді; Екіншісі – Дельта-коронавирус штаммының үздіксіз таралуы, әртүрлі елдердің эпидемияға қарсы шараларының саудаға әсері әлі де бар, әлемдік экономиканың өсімі баяулайды, қысым әлі де сақталады; Үшіншіден, жаһандық инфляциялық қысымның артуы жалғасуда, бұл қаржы нарығындағы құбылмалылықтың күшеюіне әкелуі мүмкін.

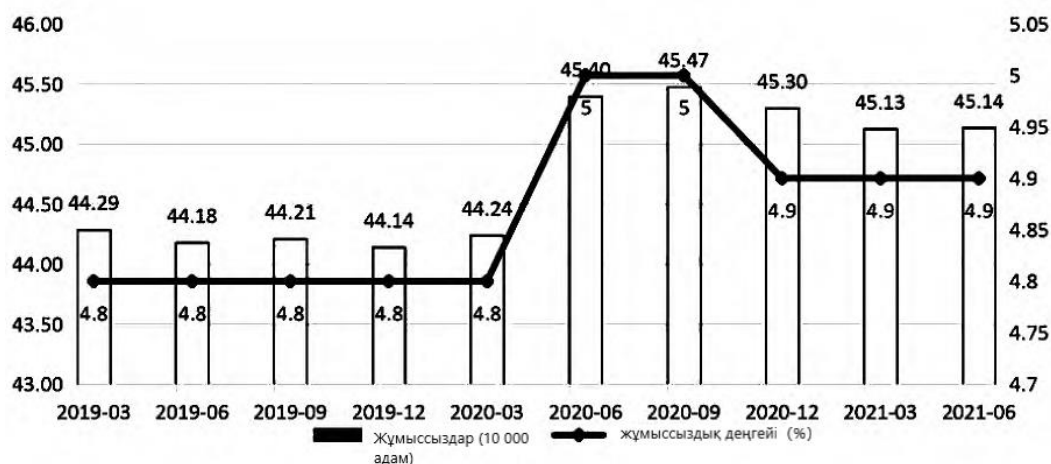
кесте 1-2021 жылдың бірінші жартыжылдығындағы Қазақстан теңгесі бағамының өзгерістері (CEIC мәліметтер базасы)

Ж/Айы	2021/1/31	2021/2/29	2021/3/30	2021/4/30	2021/5/30	2021/6/30
Құрыс	424. 22	417. 02	424. 34	428. 75	427. 90	427. 79

Жұмыссыздықтың өсуі, үй шаруашылықтарының қолда бар табысының төмендеуі- Эпидемия жағдайында жұмыссыздық күрт өсті, дағдарысқа қарсы шаралар халықты жұмыспен

қамту жағдайын белгілі бір деңгейде жақсартты.

Эпидемияның Қазақстан экономикасына тигізген әсеріне жауап ретінде үкімет тұрғындарды жұмыспен қамтудың дағдарысқа қарсы шараларын қолдау және жұмыссыздықтың күрт өсуін тиімді болдырмау үшін белсенді шаралар қабылдады. ҚР Ұлттық статистикалық бюросының мәліметі бойынша, 2020 жылдың төртінші тоқсанында Қазақстанда жұмыссыздар саны 453 мыңға жетіп, үшінші тоқсанмен салыстырғанда 1800-ге азайып, бір айлық көрсеткішпен салыстырғанда 0,39 пайызға азайған. 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда жұмыссыздық деңгейі 4,9%-ға жетіп, жұмыссыздар саны 11,6 мың адамға, ал жұмыссыздық деңгейі 1 пайыздық тармаққа өсті; гендерлік құрылым бойынша ерлерде жұмыссыздар саны 200 400-ден 209 500-ге дейін өсті. жұмыссыз әйелдер саны 241 000-нан 243 500-ге дейін өсті; салалық жіктеу тұрғысынан алғанда, індеттің қызмет көрсету саласына қатты әсер етуіне байланысты қызмет көрсету саласындағы қызметкерлердің саны көбірек қысқарды, төменде 2020 жылдың соңына қарай сәйкесінше 12,1%-ға, 5,8%-ға және 3,7%-ға төмендеген жатақ-орын және қоғамдық тамақтандыру кәсібі, ойын-сауық және демалыс индустриясы және көлік және қойма кәсібі жатады.

Сурет 2- Қазақстанның тоқсандық жұмыссыздық деңгейі және жұмыссыздар саны (CEIC мәліметтер базасы)

Жұмыспен қамту қысымын жеңілдету және жұмыссыздықты азайту мақсатында Қазақстан үкіметі 2020 жылдың наурыз айында «Жұмыспен қамтудың 2020-2021 жол картасын» бекітті. Бір жағынан, ол мемлекеттік инфрақұрылымды және қарапайым тұрғын үй құрылысы мен жөндеу жобаларын іске асыру арқылы тұрғындарды көбірек жұмысқа орналастыру мүмкіндігін беруді жоспарлап отыр; екінші жағынан, ауыл шаруашылығы мен қызмет көрсету салаларына қатысты оқытуды қамтамасыз ету арқылы ол адамдарды жұмысқа орналасуға немесе өз бизнесін ашуға бағыттай алады. Жұмыспен қамтуды қорғау шаралары аз нәтиже берді. 2-суреттен көрініп тұрғандай, жұмыссыздық деңгейі 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 4,9% деңгейінде сақталады; жұмыссыздар саны аздап азайып, кейін қайта аздап өсті. 2021 жылдың екінші тоқсанында жұмыссыздар саны 451 400 адамды құрады. Өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3600-ге азайып, бірінші тоқсанмен салыстырғанда 100 адам өсті. Қазақстандағы жұмыспен қамту жағдайы әлі де ауыр. Еуразиялық экономикалық комиссия таратқан мәліметтерге сәйкес, Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің ішінде тіркелген жұмыссыздар саны ең жылдам өсіп келе жатқан ел Қазақстанда тіркелген.

2021 жылдың маусым айының соңындағы жағдай бойынша Қазақстанның еңбек және жұмыспен қамту органдарында 223,5 мың жұмыссыз тіркелген, бұл өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 20,9%-ға өсті. Қалған төрт мүше-мемлекеттің ішінде Қырғызстан мен Армения тіркелген жұмыссыздар санының ретімен 2,4% және 2%-ға өскенін тіркеді. Ресей мен Беларусьтегі жұмыссыздық жағдайы айтарлықтай жақсарды; олардың ішінде Ресейде тіркелген жұмыссыздар саны 1,2 млн адамды құрап, бір жылмен салыстырғанда 57,6%-ға азайды, Беларусьте тіркелген жұмыссыздар саны 7900 адамды құрап, бір жылмен салыстырғанда 21%-ға азайды [4].

Эпидемия басталғаннан бері тұрғындардың қолындағы нақты табысы айтарлықтай төмендеді- ҚР Ұлттық статистикалық бюросы таратқан мәліметтерге сәйкес, 2020 жылдың төртінші тоқсанында қазақстандықтардың жан басына шаққандағы табысы 125 мың теңгеден жоғары болды. 2021 жылға кіргеннен кейін резиденттер табысының төмендеуі жалғасты. Қантарда тұрғындардың жан басына шаққандағы табысы 2020 жылдың желтоқсанымен салыстырғанда 4000 теңгеге азайды, бұл бір айда 3%-ға төмендеді; маусым айына дейін тұрғындардың жан басына шаққандағы табысы өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 11%-ға артып, 123 мың теңгеге дейін аздап өсті, бірақ 2020 жылдың соңындағы деңгейге әлі қалпына келген жоқ. Бюджеттік кірістер мен шығыстар жағдайы нашарлады және бюджет тапшылығы кеңейді, эпидемияда зардап шегіп, экономикалық жағдай ауыр болса да, Қазақстан 2020 жылы бюджет кірісі жоспарын әлі де асыра орындады. Республикалық бюджеттің кірісі жыл бойына 14,52 трлн теңгені құрап, өткен жылмен салыстырғанда 13,82%-ға өсті. Трансферттік төлемдерді шегергеннен кейін Қазақстанның бюджеттік кірісі 9,8 трлн теңгені құрайды, бұл бюджет жоспарының 102,7%-ын құрайды. оның ішінде орталық бюджеттің кірісі 6,6 триллион теңгені, ал жергілікті бюджеттің кірісі 3,2 триллион теңгені құрап, тиісінше бюджет жоспары 100,3 пайызға және 108 пайызға орындалды. 2020 жылы Қазақстанның жалпы салық түсімдері республикалық бюджет кірісінің 58,95 пайызын құрап, 8,56 трлн, бір жылмен салыстырғанда 7,1 пайызға өсті, салықтық емес түсімдер 7,58 пайызды құрап, 1,1 трлн теңгені құрады, қаржылық капитал кірісі 0,9%-ды құрап, 126,7 млрд.теңгені құрады, трансферттік төлем 32,85%-ды құрап, 4,77 трлн болды.

2021 жылдың бірінші жартыжылдығында мемлекеттік бюджеттің кірісі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 179,1 миллиард теңгеге өсіп, бір жылмен салыстырғанда 2,53 пайызға артып, 7,25 триллион теңгені құрады. Оның ішінде салық түсімдері 4,86 триллион теңгені құрап, жалпы түсімдердің 67,17 пайызын құрап, өткен жылмен салыстырғанда 13,84 пайызға өсті, салықтық емес түсімдер 167,4 миллиард теңгені, қаржылық капитал кірісі 82,8 миллиард теңгені, ал трансферттік төлем 21 300 млрд теңгені құрады.

Кесте 2- Мемлекеттік бюджеттің кірістері мен шығыстары (бірлік: трлн. теңге) (CEIC мәліметтер базасы)

Ж/Айы	2020. 1	2020. 2	2020. 3	2020. 4	2020. 5	2020. 6	2020. 7	2020. 8	2020. 9
Кіріс	1. 12	2. 47	3. 34	4. 55	5. 95	7. 07	8. 07	9. 38	10. 24
Шығыс	1. 02	2. 19	3. 23	4. 70	6. 02	7. 40	8. 93	10. 29	11. 58
Жыл /Айы	2020. 10	2020. 11	2020. 12	2021. 1	2021. 2	2021. 3	2021. 4	2021. 5	2021. 6
Кіріс	11. 10	12. 61	14. 52	0. 91	2. 23	3. 30	4. 63	6. 02	7. 25
Шығыс	12. 90	14. 42	16. 73	1. 20	2. 63	3. 82	5. 19	6. 55	8. 14

2020 жылдың 13 наурызында Қазақстанда алғашқы расталған коронавирус жағдай анықталды. Содан бері Қазақстанның індеттің алдын алу және онымен күресу шаралары шетелден импорттың алдын алуға бағытталғандықтан, қатаң «өзін-өзі оқшаулауға» дейін жетілдірілді. Тоқаев 15 наурызда президент жарлығымен елде 16 наурыздан 15 сәуірге дейін төтенше жағдай режимі енгізілгенін, кейіннен төтенше жағдай режимін 11 мамырға дейін ұзартқанын жариялады. төтенше жағдай кезінде Қазақстан халық жиналатын барлық іс-шараларды тоқтатты, ірі сауда орталықтарын жауып, бастауыш және орта мектептерде сабақ тоқтатылды, университеттерде онлайн оқытуға көшті. Қазақстандағы ұлттық төтенше жағдайдың бұл кезеңі 11 мамырда жойылады деп жарияланды, бірақ әлі де ауыр эпидемиялық жағдайды ескере отырып, карантин мен саяхатқа қойылған шектеулер әртүрлі жерлерде нақты жағдайға сәйкес кезең-кезеңімен атқарылуда. Індеттің бірінші толқыны әлі толық бақылауға алынған жоқ, ал Қазақстан қараша айында індеттің екінші толқынын бастады. Қазақстан үкіметі 2020 жылдың 25 желтоқсанынан 2021 жылдың 5 қаңтарына дейін Қазақстанда індеттің алдын алу кезеңін күшейтетінін, осы барыста бұқаралық мәдени-спорттық іс-шараларды өткізуге тыйым салынды. 2021 жылы Қазақстанда індет бірнеше рет қайта өрбіді. Олардың ішінде тамыз айында жағдай ең ауыр болды, бір күнде ең көбі 7899 жаңадан анықталды. Бірнеше ірі қалалар, соның ішінде елорда Нұр-Сұлтан да бірнеше рет қайталанды, әрі қатаң оқшаулау шектеулерін қайта бастады.

COVID-19 індеті басталғаннан кейін індеттің алдын алу және карантиндік шаралар экономикалық белсенділікті тоқтатты. Қазақстан үкіметі індеттің Қазақстан экономикасына кері әсерін азайту үшін бір жағынан оқшаулау және шектеу шаралары арқылы індеттің одан әрі таралуын бақылап отырса, екінші жағынан экономиканы тұрақтандыру бойынша дағдарысқа қарсы экономикалық өсу және тұрғындарды құтқару жоспарын іске қосты. 2020 жылы ұлттық экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан үкіметі дағдарысқа қарсы шаралардың 3 кешенін жүзеге асырды, жалпы сомасы 6,3 трлн. теңге жалпы ішкі өнімнің 9%-ға жуығын құрайды, оның 1,7 трлн теңгесі тұрғындар табысы және жұмыспен қамтуды қолдауға жұмсалды.; кәсіпорындарға жеңілдетілген несиелер беруге және ішкі сұранысты арттыруға 1,6 триллион теңге; қашықтықтан оқытуды жүргізуге, індеттің алдын алу шараларын жүзеге асыруға және халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге 1,1 триллион теңге; орталық мемлекеттік органдар мен жергілікті бюджет кірістерінің орнын толтыруға 1,9 триллион теңге жұмсады. Індеттің салдарына жауап ретінде Қазақстан үкіметі алғаш рет 2020 жылдың 23 наурызында жалпы сомасы 4,4 трлн теңге болатын дағдарысқа қарсы жоспарлар пакетін жариялады. Ол негізінен шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауға, бизнестің сәтсіздігіне жол бермеуге және жұмыспен қамтуды тұрақтандыруға, сондай-ақ Қазақстанның өндірісті оқшаулау үшін індеттің мүмкіндігін пайдалануына ықпал етуге бағытталған. содан кейін, 2020 жылғы 19 мамырда Қазақстан үкіметі кәсіпорындардың тыныс-тіршілігін ынталандыру, жұмыспен қамтуды қолдау және халықтың табысын арттыру бойынша бірқатар жүйелі және өндірістік шараларды қамтитын «2020 жылдың соңына дейін Экономикалық өсуді қалпына келтіру жөніндегі кешенді жоспарды» қарап, бекітті.

2021 жылға кіргеннен кейін Қазақстанның макроэкономикалық саясаты уақытша төтенше жағдайды жою шарасынан экономиканы қалпына келтірудің ұзақ мерзімді жоспарына біртіндеп өзгерді. Қазақстан үкіметі 2021 жылдың мамыр айында экономикалық өсуді қалпына келтіру пакетін жаңартып, шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың 60-тан астам шараларын толықтырды, негізінен салықты төмендету және алымдарды азайту және салықтық тексерулерді жеңілдету, жеңілдетілген несиелердің қолжетімділігін жақсарту және жеңілдетуге байланысты мемлекеттік сатып алу рәсімдері, кәсіпкерлік қызметке араласуды азайту және т.б. 2021 жылғы 9 наурызда Қазақстан Президенті Тоқаев COVID-19 дағдарысының жағымсыз салдарын жоюға

және жаңа экономикалық жағдайлар мен жаһандық үрдістер жағдайында, инклюзивті және жоғары сапалы экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарын бекіту туралы Президент жарлығына қол қойды. бұл ретте Қазақстан президенті Тоқаев 2025 жылға дейінгі ұлттық басымдықтарды ратификациялау туралы Президент жарлығына қол қойды. Басымдықтар үш бағыт бойынша он тапсырманы қамтиды. Үш бағыт – тұрғындардың әл-ауқаты, институционалдық сапасы және қуатты экономика құру. он міндет: әділ әлеуметтік саясат; қолайлы және тиімді денсаулық сақтау жүйесі; жоғары сапалы білім; азаматтардың құқықтарын қорғайтын әділ және тиімді мемлекет; мемлекеттік басқарудың жаңа моделі; патриоттық құндылықтарды тәрбиелеу; ұлттық қауіпсіздікті нығайту; әртараптандырылған және инновациялық экономика құру. Экономикалық және сауда дипломатиясын белсенді жүргізу, аймақтық теңгерімді даму [6].

Эпидемия басталғанға дейін Қазақстанда ұзақ уақыт сарабалд фискалдық саясат жүргізілді. Фискалдық саясат негізінен ұлттық қаржының тепе-теңдігін және әлеуметтік-экономикалық дамудың тұрақтылығын сақтауға және бюджет қаражатын пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған. 2020 жылы эпидемиядан зардап шеккен энергия бағасы қатты құбылып, Қазақстанның фискалдық саясаты бірте-бірте жұмсартуға бет бұрды. Бір жағынан, Қазақстан үкіметі шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің салық жүктемесін азайту және салық төлеу процесін оңтайландыру мақсатында 700 мыңнан астам заңды және жеке кәсіпорындарды қамтитын ауқымды салық жеңілдіктерін жүзеге асырды; екінші жағынан, ол бюджет шығыстарын түзету арқылы экономиканы қалпына келтіру жоспарына қаржылық қолдау көрсетті. бюджет тапшылығының одан әрі кеңеюіне жол бермеу үшін қысқа мерзімде мемлекет қаражатынан трансферттік төлемдерді тоқтату мүмкін емес. Мемлекеттік қор кепілдендірілген трансферттік төлемдер түрінде қаржылық қолдау көрсетеді, бұл мемлекеттің қаржысын тұрақтандыру үшін үлкен мәнге ие.

Қорытынды.

2021 жылдың бірінші жартыжылдығында нақты экономиканың қалпына келуі Қазақстанның жалпы ішкі өнімін терістен оңға қарай жылжытатын негізгі фактор болып қала береді. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, Қазақстанның фармацевтика өнеркәсібі 31,1%-ға, машина жасау өнеркәсібі 22,1%-ға, құрылыс материалдары өнеркәсібі 19,5%-ға, тігін өнеркәсібі 19,5%-ға, жиһаз өнеркәсібі 19%-ға өсті. Мал шаруашылығының 3,4%-ға өсуіне сүйене отырып, ауыл шаруашылығы өнімінің құны да 3,2%-ға өсті. Қазақстанның Орталық банкі кәсіпорындарға жүргізген сауалнамалық тексеруде нақты экономиканың жақсарып келе жатқанын көрсетеді. Маусым айында іскерлік белсенділік индексі 51,6-ға жетіп, өткен аймен салыстырғанда 0,5 пайыздық тармаққа өсті, инвестициялық белсенділіктің төмендеуі баяулады, бірінші жартыжылдықта негізгі капиталға инвестиция 1,8-ге төмендеді, бірінші тоқсандағы 9,6-дан әлдеқайда төмен болды [5].

2020 жылы Қазақстанның экономикалық құрылымы да өзгерді. Оның ішінде өнеркәсіптегі өңдеу өнеркәсібінің үлесі 9,4%-ға өсіп, 48,8%-ды құрады. Сонымен қатар, індет кезінде электронды коммерция қарқынды дамып, сала ауқымы 6%-ға кеңейіп, қолма-қол ақшасыз төлем көлемі шамамен екі есеге артты. Қазақстанның тамақ өңдеу өнеркәсібінің өнім көлемі шамамен 1,9 триллион теңгені құрап, бір жылмен салыстырғанда 4%-ға өсті, оның ішінде ұн шығару 3,32 млн тоннадан асты, өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 1,6%-ға өсті. Тауарларға сұраныстың қалпына келуіне, мұнай бағасының қалпына келуіне және үкіметтің экономиканы қалпына келтіру бойынша бірқатар жоспарларды жүзеге асыруына байланысты бірінші жартыжылдықта Қазақстан экономикасының даму қарқыны жақсы болды. Қазақстан үкіметі 2021 жылға арналған экономикалық өсу болжамын айтарлықтай арттырды. Жылдық ішкі жалпы

өнімнің өсу қарқыны 3,5%-дан 4%-ға дейін, ал тұрғындардың нақты кірісі 5%-ға артады деп күтілуде. Ол жұмыспен қамтуды қамтамасыз етеді деп күтілуде. 2021 жылдың соңына дейін 1,2 миллион адамға арналған мүмкіндіктер ашылып, 200 мектеп пен мектеп салынууда. 30 медициналық мекеме бар, 6 мың шақырым жолды қалпына келтіру жұмыстары аяқталады [6].

Негізгі институттар Қазақстанның болашақ экономикасына оптимистік көзқараста: 2021 жылдың қыркүйегінде Азия даму банкі Қазақстанның экономикалық өсіміне қатысты болжамын көтерді. Сәуірде жасалған болжаммен салыстырғанда Азия даму банкі 2021 жылға арналған экономикалық өсу болжамын 3,2%-дан 3,4%-ға дейін жоғарылатты, ал 2022 жылға арналған өсу болжамы 3,5%-дан 3,7%-ға көтерілді. Дегенмен, 2021 жылы Қазақстанның ауыл шаруашылығының дамуына қатты құрғақ ауа-райы көбірек әсер етті, ал азық-түлік инфляциясының одан әрі нашарлау қаупі бар. Азия даму банкі Қазақстан үшін инфляция болжамын 2021 жылы 6,5%-дан 6,9%-ға, 2022 жылы 6,2%-дан 6,4%-ға дейін көтерді [7]. Қазақстанның Орталық банкі індеттің Қазақстан экономикасына кері әсері азайып келеді деп есептейді. Қазақстанның ЖІӨ өсу қарқыны 2021 жылы 3,5%-дан 3,8%-ға, 2022 жылы 4,1%-дан 4,4%-ға дейін болады деп болжануда. Кейбір азық-түлік тауарлары, жанар-жағармай, құрылыс материалдары және тұрғындарға арналған кейбір ақылы қызметтер бағасының өсуіне байланысты инфляциялық күтулердің өсуі жалғасты. Қазақстанның Орталық банкі 2021 жылға инфляциялық күтулердің мақсатты диапазонын бұрынғы 6%-7% дәлізінен 7,5%-8,5%-ға дейін көтерді [8].

S&P болжамы Қазақстанның Орталық банкіне жақынырақ. S&P 2021 жылы Қазақстан экономикасы 3,5%-ға өседі деп күтеді, бұл негізінен шикізаттық емес сектордың өсуінің жалғасуы, іскерлік белсенділікті қалпына келтіру үшін эпидемияға қарсы шектеулерді жеңілдету, инвестицияның өсуі және Қазақстанның негізгі саудасы Серіктестік елдердегі іскерлік белсенділік қалпына келуді жалғастырды. 2021 жылы Қазақстанда инфляция деңгейі 8,5%-ды құрайды деп болжанды. Инфляцияның өсуінің негізгі себептері бюджеттік ынталандыру саясатын жүзеге асыру, импорттық тауарлар бағасының өсуі, тұрғындарға жеке зейнетақы жинақтарын алдын ала алуға мүмкіндік беру болып табылады [9]. Еуразиялық даму банкі жариялаған соңғы макроэкономикалық баяндамада Қазақстанның 2021 және 2022 жылдардағы экономикалық өсімі тиісінше 4% және 4,4%, инфляция деңгейі сәйкесінше 6,7% және 5,7%;

Негізгі институттар Қазақстанның болашақ экономикалық жағдайына жалпы оптимистік көзқараста болғанымен, Қазақстан экономикасының қалпына келуіне қатысты тәуекелдер әлі де салыстырмалы түрде жоғары. Бір жағынан, Дельта ауыруының үздіксіз таралуымен Қазақстанда вакцинацияның баяу қарқыны үкіметті кәсіпкерлік қызметтің қалпына келуіне ықпал етпейтін жаңа шектеу шараларын енгізуге мәжбүр етті; Екінші жағынан, Қазақстанның өңдеу өнеркәсібі мен жеңіл өнеркәсібі салыстырмалы түрде артта қалып, күнделікті тұтыну тауарлары негізінен импортқа сүйенеді. Қазақстан экономикасы қарқынды дамуға қол жеткізді, қазіргі таңдағы өзекті міндеттер – жаңа экономикалық құрылымды құру, өзін-өзі қамтамасыз етуді арттыру мақсатында ауыл шаруашылығын жаңғыртуды жүзеге асыру, бәсекеге қабілетті шикізат емес өндірістерді дамыту, жоғары сапалы инвестиция тарту үшін ішкі инвестициялық ортаны жақсарту және белсенді түрде аймақтық және жаһандық тізбек құндылықтарды біріктіру.

Әдебиеттер тізімі

1 Ван Хайян. Президенттің жаңа келісімі және жаңа коронарлы пневмония індетінің жаңа жағдайындағы Қазақстан//Еуразиялық экономика. - 2021.-№4.

2. Қытайдың Қазақстандағы елшілігінің Экономикалық және коммерциялық кеңсесінің мәліметтері/<http://kz.mofcom.gov.cn> сайты

3 Деректер СЕІС дерекқоры

4 «Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі Еуразиялық экономикалық одақта бірінші орында». Қазақстандағы Қытай елшілігінің Экономикалық және коммерциялық басқармасының сайты: <http://kz.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202108/20210803183911sh.2021-10-3>

5 Қазақстандағы Қытай елшілігінің Экономикалық және коммерциялық басқармасының сайты, <http://kz.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202106/20210603127675.sht>.

6 Қазақстанда «2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары» бекітілді <https://strategy2050.kz/amp/news/azastanny-2025-zhyl-a-deyingi-ltty-zhospary-strategiyya-mindetter-koronada-darys-saldaryn-e-seru-sh/> 2021-3-17

7 АДБ Қазақстанның ЖІӨ өсу қарқынын 2021 жылы 3,4%-ға дейін көтереді. Қазақстандағы Қытай елшілігінің Экономикалық және коммерциялық кеңсесінің сайты, <http://kz.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202109/20210903201189.shtml> 2021-10-10

8 «Қазақстандағы Қытай елшілігінің Экономикалық және коммерциялық басқармасының сайты, <http://kz.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202109/20210903198309.shtml>, соңғы рет 2021 жылдың 3 қазанында алынды.

9 «Standard & Poor's Қазақстанның егемен несие рейтингін сақтайды», Қазақстандағы Қытай елшілігінің Экономикалық және коммерциялық кеңсесінің сайты, <http://kz.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202109/20210903195211.shtml>

АНАЛИЗ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ И БУДУЩИХ ПЕРСПЕКТИВ КАЗАХСТАНА ПОД ВЛИЯНИЕМ КОРОНАВИРУСА

Аннотация. Из-за неблагоприятных факторов, таких как распространение эпидемии коронавируса, резкое падение внешнего спроса и падение цен на энергоносители, темпы экономического роста Республики Казахстан с 2020 по 2021 год пошли на отрицательный рост, и внешняя торговля резко сократилась, уровень безработицы вырос, курс национальной валюты продолжил падение, уровень инфляции в стране вырос, а дефицит бюджета расширился. С отраслевой точки зрения сфера услуг экономики сильно пострадала во время коронавирусной пандемии, горнодобывающая промышленность страны пережила отрицательный рост, но некоторые отрасли экономики, в частности сельское хозяйство и строительство, развивались интенсивно. В рамках антикризисной политики Казахстан провел свободную фискальную и денежно-кредитную политику, что эффективно снизило негативные экономические и социальные издержки, вызванные эпидемией коронавируса. Основной целью данной статьи является анализ макроэкономических тенденций Республики Казахстан, определение будущих перспектив экономики страны, выработка рекомендаций по улучшению макроэкономических показателей.

В ходе исследования были использованы общие когнитивные методы, методы экономического анализа и сравнения и выявлены основные причины инфляции, рассмотрены условия безработицы, занятости населения, даны рекомендации.

Ключевые слова: Казахстан, коронавирус, макроэкономическая ситуация, уровень инфляции, платежный баланс.

ANALYSIS OF MACROECONOMIC TRENDS AND FUTURE PROSPECTS OF KAZAKHSTAN UNDER THE INFLUENCE OF CORONAVIRUS

Abstract. Due to unfavorable factors, such as the spread of the coronavirus epidemic, a sharp drop in external demand and falling energy prices, the economic growth rate of the Republic of Kazakhstan from 2020 to 2021 went into negative growth, and foreign trade declined sharply, the unemployment rate rose, the national currency continued to fall, the inflation rate in the country increased, and the budget deficit expanded. From an industry point of view, the services sector of the economy suffered greatly during the coronavirus pandemic, the country's mining industry experienced negative growth, but some sectors of the economy, in particular agriculture and construction, developed intensively. As part of the anti-crisis policy, Kazakhstan conducted a free fiscal and monetary policy, which effectively reduced the negative economic and social costs caused by the coronavirus epidemic. The main purpose of this article is to analyze the macroeconomic trends of the Republic of Kazakhstan, determine the future prospects of the country's economy, and develop recommendations for improving macroeconomic indicators.

In the course of the study, general cognitive methods, methods of economic analysis and comparison were used, and the main causes of inflation were identified, the conditions of unemployment and employment of the population were considered, and recommendations were given.

Key words: Kazakhstan, coronavirus, macroeconomic situation, Inflation rate, balance of payments.

References

- 1 Wang Haiyan (China). New agreement of the President and Kazakhstan in the new conditions of the new coronary pneumonia epidemic [J] Eurasian economy, 2021 (4).
- 2 Information obtained from the website of the Economic and Commercial Office of the Chinese Embassy in Kazakhstan <http://en.mofcom.gov.cn>.
- 3 Data is taken from the CEIC database.
- 4 "Unemployment rate in Kazakhstan ranks first in the Eurasian Economic Union", website of the Economic and Commercial Office of the Chinese Embassy in Kazakhstan, <http://en.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202108/20210803183911sh.2021-10-3>
- 5 In 2020, Kazakhstan's anti-crisis expenditures will reach 6.3 trillion tenge. website of the Economic and Commercial Department of the Chinese Embassy in Kazakhstan, <http://en.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202106/20210603127675.sht>.
- 6 "Kazakhstan has approved the National Development Plan until 2025," <https://strategy2050.kz/amp/news/azastanny-2025-zhyl-a-deyingi-ltty-zhospary-strategiyaly-mindetter-koronada-darys-saldaryn-e-seru-sh/2021-3-17>
- 7 "ADB will increase Kazakhstan's GDP growth rate to 3.4% in 2021", website of the Economic and Commercial Office of the Chinese Embassy in Kazakhstan, <http://kz.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202109/20210903201189.shtml>
- 8 "The Central Bank of Kazakhstan will increase inflation expectations in 2021", the website of the Economic and Commercial Office of the Chinese Embassy in Kazakhstan, <http://en.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202109/20210903198309.shtml>, last time 2021 Retrieved October 3, 2021.
- 9 «Standard & Poor's maintains sovereign credit rating of Kazakhstan», Website of the Economic and Commercial Office of the Chinese Embassy in Kazakhstan, <http://en.mofcom.gov.cn/article/jmxw/202109/20210903195211.shtml>

Information about the author:

Zhainagul Mamyrbekova - Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan, Master, Faculty of Economics and Law Atyrau, Republic of Kazakhstan, Email: jany.m-work@foxmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5053-6140>